

Գ Ո Ւ Ո Տ

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՊԱՏՐԻԱՐԿԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ *

(† 1741 ՓԵՏՐՈՒԱՐ 13, ՈՒՐԲԱԹ)

«Այլ որ միանգամ ո՛ր իսկապէս յառաջածանօթ եղել իւրոյ ըղ-
ձալոյն՝ ի վրիպից յայնմանէ հաւաստեալ անեքանիկ զանձն վար-
կանի»:

ԿՈՒՈՏ

Ամէնուն աչքը սեւեռւած է երեսունըօթը տարեկան անձի մը, Կոլոտի վրայ: Կարծես մագնիսացած էին խորհրդաւոր թե-
ւադրութիւններով:—Անիկա հեռուէն կուգար, սարեր ու ձորեր
կտրած էր, գետեր ու կապաններ անցած էր. հասարակ ճամ-
բորդ մը չէր ան, ո՛չ ալ առանց նպատակի ձեռնարկած էր այդ
ահագին ճամբորդութեան: Վտարանդի, իր սնած ու սիրած սըր-
բաւայրէն, Ամբօլէն, եկած էր Խնակեանց վանքը. հոն ամենա-
սարսափելի երկրաշարժի մը աւերումներուն հանդիսատես՝
նպարաբերու և պարտականութիւններու բեռներուն տակ՝ հա-
սած էր Պոլիս:

Իր խօսուածքը, իր վարմունքը, իր գործունէութիւնը մա-
նաւանդ ամէն վստահութիւն կը ներշնչէր:

—Չափեց, կշռեց վերէն ի վար առաջարկուած գործը, Հայ-
եկեղեցիի պայծառացման գործը,— մի՛ վախնաք, ես կը պայ-
ծառացնեմ այդ եկեղեցին մի միայն մէկ պայմանով.—Բարեկամ
մը, հայր մը, ընկեր մը, հոգեկից մը ունիմ. ան հետս պէտք է
ըլլայ:

Կոլոտ Յովհաննէս վարդապետը ճիշտ 37 տարեկան էր,
երբ Թուրքիոյ Հայոց Պատրիարք եղաւ (1715): Իր հոգեկիցն էր

* Ստորեւ հրատարակուում է Ամբօլու վանքի ձեռագիրնե-
րի ցուցակը, որ առիթ է եղել մի հարեանցի ակնարկով յիշելու
Յովհաննէս Կոլոտ պատրիարքին: Նոյն առթիւ «Արեւելք»-ի
փետրուար 13—26 հ.-ից արտատպելով յառաջ ենք բերում
ներկայ շահեկան յօդուածը, որ ընթերցողները փոքր ի շատէ
գաղափար ստանան այդ նշանաւոր պատմական անձնաւորու-
թեան մասին:

Դրեգոր վարդապետ, Շղթայակիր տիտղոսովը ծանօթ, երուսաղէմի առաքելական Աթոռին բարեյիշատակ Պատրիարքը:

Կոլոտի և Շղթայակիրի շնորհիւ երուսաղէմի Հայոց վանքի սպառնացող վտանգը անհետացաւ: Միտին դիշերուան արհաւիրքը գեղեցիկ առաւօտի մը ծիրանեփայլ շողշողումներով փարատեցաւ:

Այն ժամանակ Պոլիս, աշխարհական եկեղեցական զիրար կը բզբռէին Պատրիարք ըսուելու համար: Պոլիս պատրիարքութիւնը, որ Մեծն Ֆաթիհի շնորհներով գոյութիւն առած՝ կամաց կամաց բովանդակ Թուրքիոյ Հայոց կրօնական—եկեղեցական գործերու կեդրոն պիտի ըլլար, բոլորովին անգիտակ իր դիրքին՝ անձնականութեանց թատր մը եղած էր: Ի՞նչ սոսկալի բռնագործութիւններ են ատոնք, որոնց դերասաններն եղան Կոլոտին նախորդները: Կրօնական—եկեղեցական երկպառակութիւններ հանդիսաւորապէս կը ջլատէին Մայրենի եկեղեցին. կրթութիւն, դաստիարակութիւն եկեղեցական շնորհ, հրապարակային կեանք՝ առասպելներ էին պարզապէս:

Կոլոտ միանգամայն վերջ տուաւ այդ դրութեան: Սուլթան Ահմէտի և Սուլթան Մահմուտի շնորհները հայ ժողովուրդին վրայ առատացնելու միջնորդ եղաւ: Բաղմաթիւ եկեղեցիներ շինուեցան և վերաշինուեցան: Երուսաղէմի պատրիարքութեան դիրքն ու իրաւունքները Ս. Տեղի մէջ՝ Կայս. Պէրաթենբով ու հրամաններով նորոգուեցան, վերահաստատուեցան: Պոլիս պատրիարքութիւնը՝ ալ զատուած երուսաղէմի պատրիարքութենէն՝ անդրադարձաւ ինքն իր վրայ, ժողովեց ինքզինքը՝ շուայտութեան մէջ տուայտող խելացի մարդու պէս: Ի՞նչ որ երբեմն Այնթապցի Եղիազար կաթողիկոսը չկրցաւ ընել իր ոսկիներով, իր արտաքոյ կարգի ճարպիկութեամբ, իր անհատական արժանիքով, Կոլոտ ըրաւ ինքնին: Եղիազար՝ որ Պոլիս, երուսաղէմի և Եջմիածնի Աթոռներուն վրայ բազմեցաւ հեազհետէ, կը փափաքէր Օսմ. պետութեան մէջ հաստատել կաթողիկոսութիւն մը: Այս ծրագրին լոկ փառասիրական հանգամանք մը տրուած է պատմութեան մէջ, բայց իսկապէս այդպէս չէր: Ձեռնարկը խրտուցիչ էր. երբ կային կաթողիկոսական երեք Աթոռներ, չորրորդ մըն ալ ստեղծել տարօրինակ էր բոլորովին: Եղիազար, սակայն, կաթողիկոսական երեք Աթոռները ջախջախելու և կամ Լուսաւորչի Աթոռին դէմ թշնամութիւն մը ընելու միտք չունէր: Նա չափազանց հեռատեսութեամբ կը նայէր այն երևոյթներուն վրայ, որոնք հեազհետէ պիտի իրականանային Եջմիածնի շուրջը: Եղիազարի մտածութեան արտաքինը

խորտուցիչ էր, իսկ ներքինը՝ իրականութիւն մըն էր ըստ ինքեան. և Կոլոտ, նոյնչափ խորագէտ, ընաւ չղբաղեցաւ արտաքինով և Պոլսի Պատրիարքութեան տուաւ իր գիւրքը:

Առանց կաթողիկոսութիւն մը ըլլալու, կաթողիկոսութիւնը ներկայացուց Պոլսի պատրիարքութիւնը և ինք ներկայացնէ: Պոլսի պատրիարքները այնքան լաւ զգացին իրենց գիւրքը, որ ետքը Հայոց Կաթողիկոսին ներկայացուցիչ նուիրակներն իսկ ըննադատեցին հեռանալ Պոլսէն: Կոլոտ, որպէս զի վարչական ներդաշնակութիւնը հաստատէ երկար ժամանակի համար և օրէնքի ձեւը ապա անոր, ոչ միայն երուսաղէմի պէս կարեւոր Աթոռի մը Պատրիարք նշանակել տուաւ Շղթայակիրը, այլ նաև իր օրով հետզհետէ Եջմեաճնի համար իր ուղած մարդիկը Կաթողիկոս ընտրել տուաւ. Կարապետ կաթող. Ուլնեցի և Արրահամ կաթող. Խոշաբեցի: Առաջինը նոյն իսկ Պոլսի մէջ օծել տուաւ 1726 Վեպր. 27. կերակի և ինքը Պոլսի Մայր եկեղեցիի մէջ եպիսկոպոս ձեռնադրուեցաւ անոր ձեռքով երեք օր ետքը. վասն զի 11 տարիներէ ի վեր դեռ վարդապետ էր Հայոց Պատրիարքը: Իսկ Արրահամ Խոշաբեցին, Մշոյ ս. Կարապետին առաջնորդը, իր վաղեմի բարեկամներէն էր:

*
* *

Գիրք, գրականութիւն, ըմբ, դպրոց, — առոնց վրայ Կոլոտը մտածեց իր դարուն մէջ: Իր դպրոցը, սրու մատին գրեթէ դադարաւ չէ տրուած մեր եկեղեցական և մատենագրական պատմութեան մէջ, մեծ ազդեցութիւն ունեցաւ ոչ միայն իր ժամանակին վրայ, այլ և Հայ. եկեղեցիի դաւանաբանական ըմբռնումներուն ու ըացաւարութիւններուն վրայ: Գաղափար մը տալու համար իր դպրոցին վրայ, կրնանք ըսել թէ ինչ որ է հիմա Գալեփանքը մեզի համար, նոյնն էր Կոլոտի դպրոցը 18-րդ դարու կիսուն մէջ:

Եւ Կոլոտ ու իր դպրոցը սաստիկ հաշտուեցան չհասկացող և գիտակցաբար հակակիր անհատներէ և համայնքներէ: Կոլոտի դպրոցը իր խօսելու և գրելու ձևին մէջ թարմութիւն մը ունէր. ժամանակին գիտութիւնները կարելի եղած ընամբով իր գոտախօսուէր այդ դպրոցին մէջ. խաղերէն, որ կը օնական ըստր ուսումնասիրութեանց հետեւելու համար ամէնէն յարմար ընդուն էր այն առեւ, մտած էր Կոլոտի դպրոցին մէջ՝ կաթողիկ հեղինակներու վիթխարի գործերով: Կոլոտ մարդ կուգէր հասցնել եկեղեցիին համար. ինքը ճարտարախօս բեմական մը, օթանց Պոլսի եկեղեցիները բեմական նոր նոր ոճերով. ինքը՝ հե-

տաքերը բան սովորելու, գրքեր թարգմանել ու հրատարակել տուաւ, մանաւանդ ընդօրինակութիւններով, որպէս զի ժողովուրդը կարգաւ և լուսաւորուի:— Իրաւ որ քաջալերութենէ աւելի բամբաստանքի ու հալածանքի արժանացաւ: Օտար հեղինակներ ուսումնասիրել, գիտութեանց հետեւել, քրէական յանցանք մըն էր իր հակակրօններուն համար. բայց միտել չէ՞ր գիտեր նկարագրի մարդը. մէկ կողմէն իր մշտախօս բեմէն կը քաղէր իր ուղղութեան պէտքը, միւս կողմէն իր գրքերու յիշատակարաններուն մէջ կը բացատրէր իր դպրոցի ոգին և անքնդհատ ոյժ, ժամանակ, մարդ, դրամ կը գործածէր, որպէս զի Պոլսի պատրիարքութիւնը իր բաղմակողմանի պարտականութիւնները կարելի եղածին չափ ճշգրտութեամբ կատարէ:

Կոլոտի դպրոցէն բաւական բան մնացած է մեզի: Ահագին մատենադարանի մը մնացորդը, որ դարձեալ պատկառելի է ըստ ինքեան: Ո՛րչափ ալ հինցած և օգտակարութեան արժէքը կորսնցուցած ըլլան ատոնք արդի յառաջագիմութիւններու բաղդատմամբ, դեռ մեծ արժէք մը ունին. անոնք իրենց մէջ կը ներկայացնեն հմտութիւն, անխոնջ աշխատութիւն, առնական ոգի, կորով, ինքնաճանաչութիւն, պատասխանատուութիւն, կեանք, վերջապէս դպրոց մը, որ իր պարտքը կատարած է,— և ատոնց ետին նկարագրի մարդը:

*
*
*

Ահա դէմք մը, որ 26 տարի շարունակ իր կոչման, իր գործին նուիրուած հիանալի ճարտարութեամբ մը կը յեղաշրջէ Պոլսի և Երուսաղէմի պատրիարքութիւններու ճակատագիրը: Այս երկու Աթոռները մեծ, շատ մեծ բան կը պարտին Կոլոտին եւ Շղթա-յակրին:

Ահա դէմք մը, որ նախապաշարումները, հակակրութիւնները կոխկռտելով, դիմած է իր կրօնական և բարոյական նպատակին և օր մը յողնութիւն չէ դրացած:

Ահա դէմք մը, որ իր բոլոր փառասիրութիւնը, իր բոլոր գործունէութիւնը անկեղծ աշխատութեան մը վրայ հիմնած է: Ու այդ աշխատութիւնն է որ բարեկարգեց պատրիարքութիւնները, բարեղարգեց եկեղեցիները, հաստատեց իր դպրոցը:

Ձէք տեսներ այս դէմքին մէջ նկարագրի մարդը, որ առաջուրնէ շատ լաւ ճանչցած էր իր կրօնական ըղձալին, իր յարացոյցը, և ասոր համար էր որ երբէք չվրիպեցաւ իր բարոյական նպատակէն. աներջանիկ պիտի համարէր ինքզինքը Կոլոտ, եթէ յառաջածանօթ չըլլար իր գործին մեծութեան:

Բարդէն վարդապետ